

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार

वर्ष ६, अंक ३३]

शुक्रवार, जानेवारी ९, २०१५/पौष १९, शके १९३६

[पृष्ठे ९, किंमत : रुपये २३.००

असाधारण क्रमांक १

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले अध्यादेश व केलेले विनियम.

अनुक्रमणिका

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १.—महाराष्ट्र राज्यातील शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गाकरिता (ईएसबीसी), त्याच्या प्रगतीसाठी राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमधील जागांच्या प्रवेशाकरिता आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांच्या किंवा पदांच्या आरक्षणासाठी आणि तत्संबंधित किंवा तदानुषंगिक बाबींसाठी तरतूद करण्याकरिता अधिनियम.	पृष्ठे १-९
--	---------------

दिनांक ८ जानेवारी २०१५ रोजी माननीय राज्यपालांनी संमती दिलेला महाराष्ट्र विधानमंडळाचा पुढील अधिनियम माहितीसाठी, याद्वारे, प्रसिद्ध करण्यात येत आहे.

डॉ. मंगला ठोंबरे,
प्रभारी प्रारूपकार-नि-सह सचिव,
महाराष्ट्र शासन,
विधि व न्याय विभाग.

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १.

(माननीय राज्यपालांची संमती मिळाल्यानंतर “महाराष्ट्र शासन राजपत्रात”

दिनांक ९ जानेवारी २०१५ रोजी प्रथम प्रसिद्ध केलेला अधिनियम.)

महाराष्ट्र राज्यातील शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गाकरिता (ईएसबीसी), त्याच्या प्रगतीसाठी राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमधील जागांच्या प्रवेशाकरिता आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांच्या किंवा पदांच्या आरक्षणासाठी आणि तत्संबंधित किंवा तदानुषंगिक बाबींसाठी तरतूद करण्याकरिता अधिनियम.

ज्याअर्थी, नागरिकांचे मागासवर्ग यांमधील लोकांच्या शैक्षणिक आणि सामाजिक प्रगतीकरिता राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशासाठी आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांच्या किंवा पदांच्या आरक्षणासाठी महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीपासून महाराष्ट्र राज्यात आरक्षण धोरण अंमलात आहे;

(१)

आणि ज्याअर्थी, भारतातील आरक्षण संकल्पनेचे जनक म्हणून ओळखले जाणारे राजर्षी शाहू महाराज यांनी १९०२ या वर्षी करवीर संस्थानात (कोल्हापूर) सरकारी नोकऱ्यांमध्ये जागा राखून ठेवण्यासाठी दोन अधिसूचना अनुक्रमे दिनांक २६ जुलै १९०२ आणि दिनांक २ ऑगस्ट १९०२ रोजी काढल्या होत्या आणि त्यापासूनच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना भारताच्या संविधानात आरक्षणाची तरतूद करण्याची स्फूर्ती मिळाली होती, आणि १९०२ च्या उक्त दोन्ही अधिसूचनांमध्ये, मागासवर्गांसाठी आरक्षणाची तरतूद केली होती व त्यामध्ये मराठा समाजाचाही अंतर्भाव केला होता ;

आणि ज्याअर्थी, तत्कालीन बॉम्बे शासनाच्या दिनांक २३ एप्रिल १९४२ च्या निर्णयाद्वारे मराठा व इतर जातींसह सुमारे २२८ जाती मध्यम व मागास समाज म्हणून घोषित केल्या होत्या आणि उक्त निर्णयाला जोडलेल्या सूचीत अनुक्रमांक १४९ येथे मराठा समाज दाखविण्यात आला आहे ;

आणि ज्याअर्थी, मराठा आरक्षणाचे प्रकरण महाराष्ट्र राज्य मागासवर्ग आयोगाकडे, २००४ या वर्षामध्ये त्यांच्या शिफारशीसाठी विचारार्थ पाठविले होते आणि राज्य मागासवर्ग आयोगाने दिनांक २८ जुलै २००८ रोजी सादर केलेल्या आपल्या २२ व्या अहवालात असे नमूद केले होते की, मराठा समाजाला “ इतर मागासवर्ग ” या प्रवर्गात असे आरक्षण देता येऊ शकत नाही ;

आणि ज्याअर्थी, मंत्रीमंडळाच्या उप-समितीने तपशीलवार विचारविनिमय केल्यानंतर, मराठा समाजाचा शैक्षणिक व सामाजिक मागासलेपणा संबंधातील संख्यात्मक अपुरी साधार माहिती, यांवर आपला अहवाल देण्यासाठी ते प्रकरण राज्य मागासवर्ग आयोगाकडे परत पाठविले होते आणि विद्यमान आरक्षणाच्या संरचनेस बाधा न पोचवता, मराठा समाजाला आरक्षण देता येईल किंवा कसे यावर आपले मत देण्याची विनंती केली होती ;

आणि ज्याअर्थी, राज्य मागासवर्ग आयोगाला अहवाल सादर करण्याची वारंवार विनंती केल्यानंतरही राज्य मागासवर्ग आयोगाने केवळ, २२ व्या अहवालावर, महाराष्ट्र राज्य मागासवर्ग आयोग अधिनियम, २००५ याच्या कलम ९ च्या पोट-कलम (२) नुसार निर्णय घेण्याचा आग्रह धरला होता ;

२००६ चा
महा. ३४.

आणि ज्याअर्थी, शासनाने नियुक्त केलेल्या राणे समितीने, मराठा समाजाच्या मागासलेपणाच्या संबंधातील पुरेशी संख्यात्मक साधार माहिती सादर केली होती आणि त्यानंतर राज्य मागासवर्ग आयोगाला, इतर मागासवर्गांच्या विद्यमान आरक्षणाला बाधा न पोचवता, शैक्षणिक, सामाजिक आणि आर्थिकदृष्ट्या मागास मराठा समाजाला आरक्षण देण्याच्या प्रश्नावर आपले अभिप्राय देण्याची पुन्हा विनंती केली होती ;

आणि ज्याअर्थी, राज्य मागासवर्ग आयोगाने आपल्या दिनांक २० मे २०१४ च्या पत्राद्वारे, शासनाला, राज्य मागासवर्ग आयोगाच्या २२ व्या अहवालावर निर्णय घेण्याची विनंती केली होती ;

आणि ज्याअर्थी, वरील पार्श्वभूमी पाहता, राज्य मागासवर्ग आयोगाने, याबाबतीत निर्णय घेण्यास अनुकूलता दाखवली नव्हती असे मानण्यास वाव असल्याने, शासनाने, जवळ जवळ एक दशक प्रतीक्षा केल्यानंतर, निर्णय घेण्याचे ठरविले आणि शासनाने, दिनांक २५ जून २०१४ रोजी झालेल्या आपल्या मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत, आयोगाचा २२ वा अहवाल अंशतः नाकारण्याचा आणि मराठा समाज शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागासलेला असल्याने, तो महाराष्ट्र राज्य मागासवर्ग आयोग अधिनियम, २००५ च्या कलम ९ च्या पोट-कलम (२) अन्वये आरक्षणास पात्र आहे या विवक्षित फेरबदलांसह, तो स्वीकारण्याचा निर्णय घेतला ;

२००६ चा
महा. ३४.

आणि ज्याअर्थी, राणे समितीने गोळा केलेल्या तथ्यांच्या व साधार माहितीच्या आधारे, मराठा समाज हा सामाजिक, शैक्षणिक व आर्थिकदृष्ट्या मागास आहे आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमध्ये अपुरे प्रतिनिधित्व आहे आणि म्हणून नोकरीमधील आरक्षण व शैक्षणिक संस्थेमधील प्रवेशासाठी आरक्षण आवश्यक आहे, असे महाराष्ट्र शासनाचे मत होते ;

आणि ज्याअर्थी, भारताच्या संविधानाचा अनुच्छेद १५ चा खंड (४) हा, नागरिकांच्या सामाजिक व शैक्षणिकदृष्ट्या मागासलेल्या कोणत्याही वर्गाच्या प्रगतीसाठी, विशेष तरतुदी करण्यास राज्यास समर्थ करतो ;

आणि ज्याअर्थी, भारताच्या संविधानाचा अनुच्छेद १५ चा खंड (५) हा, नागरिकांच्या सामाजिक व शैक्षणिकदृष्ट्या मागासलेल्या कोणत्याही वर्गाच्या प्रगतीसाठी, जेथवर, कोणत्याही विशेष तरतुदी भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३० च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेल्या अल्पसंख्याक वर्गांच्या शैक्षणिक संस्थांव्यतिरिक्त अन्य शैक्षणिक संस्था तसेच खाजगी शैक्षणिक संस्था- मग त्या राज्याकडून अनुदान प्राप्त होणाऱ्या असोत

किंवा नसोत- यांमधील त्यांच्या प्रवेशाशी संबंधित असतील तेथवर, कायद्याद्वारे, अशा कोणत्याही विशेष तरतुदी करण्यास राज्यास समर्थ करतो ;

आणि ज्याअर्थी, भारताच्या संविधानाचा अनुच्छेद १६ चा खंड (४) हा, राज्याच्या मते, ज्यांना राज्याच्या नियंत्रणाखालील सेवांमध्ये पुरेसे प्रतिनिधित्व मिळालेले नाही अशा नागरिकांच्या मागासलेल्या कोणत्याही वर्गाकरिता नियुक्त्यांमध्ये किंवा पदांमध्ये आरक्षणाची कोणतीही तरतूद करण्यास राज्यास समर्थ करतो ;

आणि ज्याअर्थी, भारताच्या संविधानाचे अनुच्छेद १५(४), १५(५), १६(४) आणि ४६ हे, इतर बाबतीतसुद्धा, एखाद्या वेगळ्या वर्गाला आरक्षण देण्यासाठी राज्यास समर्थ करतात ;

२००४ चा
महा. ८.

आणि ज्याअर्थी, महाराष्ट्र राज्याने, संविधानाच्या अनुच्छेद १६ चा खंड (४) अन्वये, महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, निरधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, विशेष मागास प्रवर्ग आणि इतर मागासवर्ग यांच्यासाठी आरक्षण) अधिनियम, २००१, अधिनियमित केला आहे;

आणि ज्याअर्थी, राणे समितीने गोळा केलेल्या तथ्यांच्या व साधार माहितीच्या आधारे, मराठा समाज हा सामाजिक, शैक्षणिक व आर्थिकदृष्ट्या मागास आहे आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमध्ये त्यास अपुरे प्रतिनिधित्व आहे म्हणून, त्यांच्या प्रगतीसाठी विशेष तरतुदी करण्याची आवश्यकता आहे, असे महाराष्ट्र शासनाचे मत होते ;

आणि ज्याअर्थी, राज्य शासनाने, काळजीपूर्वक विचार केल्यानंतर, शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग (ईएसबीसी) नव्याने निर्माण करण्याचा धोरणात्मक निर्णय घेतला होता आणि राज्यात त्यावेळी लागू असलेल्या बावन्न टक्के आरक्षणाला बाधा न पोचवता, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३० च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेल्या अल्पसंख्याक वर्गांच्या शैक्षणिक संस्थांव्यतिरिक्त अन्य शैक्षणिक संस्था तसेच खाजगी शैक्षणिक संस्था- मग त्या राज्याकडून अनुदान प्राप्त होणाऱ्या असोत किंवा नसोत- यांमधील प्रवेशांमध्ये, आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांमध्ये किंवा पदांमध्ये, भारताच्या संविधानाच्या पाचव्या अनुसूचीअन्वये याबाबतीत दिनांक ९ जून २०१४ रोजी काढलेल्या अधिसूचनेप्रमाणे राज्याच्या अनुसूचित क्षेत्रांत अनुसूचित जमातींच्या उमेदवारांकरिता असलेले आरक्षण वगळता, अशा नव्याने निर्माण केलेल्या शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांकरिता (ईएसबीसी), वेगळे सोळा टक्के इतके आरक्षण असेल आणि उक्त प्रवर्गांमध्ये मराठा समाजाचा अंतर्भाव केला आहे ;

आणि ज्याअर्थी, राज्य विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांचे अधिवेशन चालू नव्हते ;

आणि ज्याअर्थी, शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग (ईएसबीसी) नव्याने निर्माण करण्याकरिता आणि राज्यात त्यावेळी लागू असलेल्या बावन्न टक्के आरक्षणाला बाधा न पोचवता, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३० च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेल्या अल्पसंख्याक वर्गांच्या शैक्षणिक संस्थांव्यतिरिक्त अन्य शैक्षणिक संस्था तसेच खाजगी शैक्षणिक संस्था- मग त्या राज्याकडून अनुदान प्राप्त होणाऱ्या असोत किंवा नसोत- यांमधील प्रवेशांमध्ये आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांमध्ये किंवा पदांमध्ये, भारताच्या संविधानाच्या पाचव्या अनुसूचीअन्वये याबाबतीत दिनांक ९ जून २०१४ रोजी काढलेल्या अधिसूचनेप्रमाणे राज्याच्या अनुसूचित क्षेत्रांत अनुसूचित जमातींच्या उमेदवारांकरिता असलेले आरक्षण वगळता, ज्यामध्ये मराठा समाजाचा अंतर्भाव असलेल्या अशा शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांसाठी (ईएसबीसी) त्यांच्या उन्नतीकरिता सोळा टक्के इतक्या वेगळ्या आरक्षणाची तरतूद करण्याकरिता आणि तत्संबंधित किंवा तदानुषंगिक बाबींकरिता कायदा करण्यासाठी महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी तात्काळ कार्यवाही करणे जीमुळे आवश्यक व्हावे, अशी परिस्थिती अस्तित्वात असल्याबद्दल त्यांची खात्री पटली होती ; आणि, म्हणून, त्यांनी दिनांक ९ जुलै २०१४ रोजी महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास (ईएसबीसी) प्रवर्गांकरिता (राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमधील जागांच्या प्रवेशाचे आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांचे किंवा पदांचे) आरक्षण अध्यादेश, २०१४ हा प्रख्यापित केला होता ;

२०१४ चा
महा. अध्या
१३.

आणि ज्याअर्थी, उक्त अध्यादेशाचे राज्य विधानमंडळाच्या अधिनियमात रूपांतर करणे इष्ट आहे;
त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या पासष्टाव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :-

१. (१) या अधिनियमास, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास (ईएसबीसी) प्रवर्गांकरिता (राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमधील जागांच्या प्रवेशाचे आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांचे किंवा पदांचे) आरक्षण अधिनियम, २०१४, असे म्हणावे.

(२) तो, संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यास लागू असेल.

(३) तो, दिनांक ९ जुलै २०१४ रोजी अंमलात आला असल्याचे मानण्यात येईल.

व्याख्या.

२. (१) या अधिनियमात, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर,—

(क) “ प्रवेश प्राधिकरण ” याचा शैक्षणिक संस्थांच्या प्रवेशांच्या संबंधातील अर्थ, विशिष्ट शैक्षणिक संस्थांमध्ये प्रवेश देण्यासाठी जबाबदार असणारे शैक्षणिक संस्थांचे पर्यवेक्षण व नियंत्रण करण्याचा अधिकार असणारे प्राधिकरण, असा आहे ;

(ख) “ नियुक्ती प्राधिकरण ” याचा लोकसेवा व पदे यांच्या संबंधातील अर्थ, अशा सेवांमध्ये किंवा पदांवर नियुक्ती करण्यासाठी अधिकार प्रदान केलेले प्राधिकरण, असा आहे ;

(ग) “ सक्षम प्राधिकारी ” याचा अर्थ, कलम ६ अन्वये नियुक्त केलेला सक्षम प्राधिकारी, असा आहे ;

(घ) “ शैक्षणिक संस्था ” याचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३० च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेल्या अल्पसंख्याक वर्गांच्या शैक्षणिक संस्थांव्यतिरिक्त, महाराष्ट्र राज्यात, संबंधित महाराष्ट्र अधिनियमांद्वारे किंवा त्यांअन्वये स्थापन केलेल्या विद्यापीठासह ज्यांना शासनाचे सहायक अनुदान मिळते अशा, शासनाची मालकी आणि नियंत्रण असलेल्या शैक्षणिक संस्था, तसेच खाजगी शैक्षणिक संस्था-मग त्या राज्याकडून अनुदान प्राप्त होणाऱ्या असोत किंवा नसोत-असा आहे.

स्पष्टीकरण.— या खंडाच्या प्रयोजनार्थ, “ खाजगी शैक्षणिक संस्था ” या शब्दप्रयोगाचा अर्थ, ज्या संस्थांना हा अधिनियम लागू होण्याच्या पूर्वी अथवा त्यानंतर, शासनाकडून सवलतींच्या दराने शासकीय जमिनीच्या स्वरूपात किंवा इतर कोणत्याही आर्थिक सवलतींच्या स्वरूपात सहाय्य देण्यात आलेले आहे, किंवा शासनाकडून, ज्यांना मान्यता देण्यात आली आहे, परवाना देण्यात आला आहे, ज्यांच्यावर देखरेख किंवा नियंत्रण ठेवण्यात येते, अशा संस्था, असा आहे ;

(ड) “ शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग (ईएसबीसी) ” याचा अर्थ, नागरिकांचा शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग (ईएसबीसी) असलेले आणि शासनाने वेळोवेळी शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग म्हणून घोषित केलेल्या नागरिकांचा प्रवर्ग किंवा नागरिकांचे प्रवर्ग असा आहे ;

(च) “ आस्थापना ” याचा अर्थ, शासनाचे किंवा त्यावेळी अंमलात असलेल्या राज्य विधानमंडळाच्या कोणत्याही अधिनियमांन्वये घटित केलेल्या स्थानिक प्राधिकरणाचे किंवा सांविधिक प्राधिकरणाचे कोणतेही कार्यालय किंवा विद्यापीठ किंवा जिच्यातील भाग भांडवल शासनाने धारण केले आहे अशी कंपनी किंवा महामंडळ किंवा सहकारी संस्था किंवा शासकीय अर्थसहाय्यित संस्था, असा आहे.

स्पष्टीकरण.— या खंडाच्या प्रयोजनार्थ, “ शासकीय अर्थसहाय्यित संस्था ” या शब्दप्रयोगात, ज्या संस्थांना किंवा उद्योगांना, हा अधिनियम लागू होण्याच्या पूर्वी अथवा त्यानंतर, शासनाकडून सवलतींच्या दराने शासकीय जमिनीच्या स्वरूपात किंवा इतर कोणत्याही आर्थिक सवलतींच्या स्वरूपात सहाय्य देण्यात आलेले आहे, किंवा शासनाकडून, ज्यांना मान्यता देण्यात आली आहे, परवाना देण्यात आला आहे, ज्यांच्यावर देखरेख किंवा नियंत्रण ठेवण्यात येते, अशा संस्थांचा किंवा उद्योगांचाही अंतर्भाव होतो ;

(छ) “ शासन ” किंवा “ राज्य शासन ” याचा अर्थ, महाराष्ट्र शासन, असा आहे ;

(ज) “ विहित ” याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले, असा आहे ;

(झ) “ लोकसेवा व पदे ” याचा अर्थ, राज्याच्या कामकाजाशी संबंधित असलेल्या सेवा व पदे, असा आहे आणि त्यामध्ये,—

(एक) स्थानिक प्राधिकरण ;

(दोन) महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० अन्वये स्थापन केलेली व जिच्यात राज्य शासन भागधारक आहे अशी सहकारी संस्था ;

१९५६ चा
२०१३ चा
१८.

(तीन) शासनाची मालकी व नियंत्रण असलेले, केंद्रीय किंवा राज्य अधिनियमाद्वारे किंवा त्याअन्वये स्थापन केलेले मंडळ किंवा महामंडळ किंवा सांविधिक संस्था किंवा कंपनी अधिनियम, १९५६ किंवा कंपनी अधिनियम, २०१३, यामध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे असलेली शासकीय कंपनी;

(चार) महाराष्ट्र अधिनियमाद्वारे किंवा त्याअन्वये स्थापन केलेल्या विद्यापीठासह, शासनाचे सहायक अनुदान घेणारी, शासनाची मालकी व नियंत्रण असलेली शैक्षणिक संस्था;

(पाच) ज्यांच्या बाबतीत या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकास, शासकीय आदेशाद्वारे आरक्षण लागू केले होते आणि ज्यांचा उप-खंड (एक) ते (चार) मध्ये समावेश केलेला नाही अशा, इतर कोणत्याही आस्थापना,

यांमधील सेवांचा व पदांचा समावेश होतो;

(ज) “ आरक्षण ” याचा अर्थ, शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांच्या (ईएसबीसी) सदस्यांकरिता, राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशाचे आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील सेवांमधील नियुक्त्यांचे किंवा पदांचे आरक्षण, असा आहे.

२००४ चा
महा. ८.

(२) या अधिनियमात वापरलेले परंतु, व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना, महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, निरधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, विशेष मागास प्रवर्ग आणि इतर मागासवर्ग यांच्यासाठी आरक्षण) अधिनियम, २००१ आणि इतर कोणत्याही संबद्ध अधिनियमात अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील.

३. (१) हा अधिनियम, पुढील नियुक्त्या आणि पदे यांखेरीज, राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमध्ये प्रयोज्यता करण्यात येणाऱ्या सरळ सेवा प्रवेशाच्या सर्व नियुक्त्यांना किंवा पदांना लागू होईल,—

(क) वैद्यकीय, तंत्र व शिक्षण क्षेत्रांतील अति विशेषीकृत पदे;

(ख) बदलीद्वारे किंवा प्रतिनियुक्तीद्वारे भरावयाची पदे;

(ग) पंचेचाळीस दिवसांपेक्षा कमी कालावधीच्या तात्पुरत्या नियुक्त्या; आणि

(घ) कोणत्याही संवर्गातील किंवा श्रेणीतील एकल (एकाकी) पद.

(२) हा अधिनियम, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३० च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेल्या अल्पसंख्याक वर्गांच्या शैक्षणिक संस्थांव्यतिरिक्त अन्य शैक्षणिक संस्था तसेच खाजगी शैक्षणिक संस्था - मग त्या राज्याकडून अनुदान प्राप्त होणाऱ्या असोत किंवा नसोत- यांमधील जागांमध्ये शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांच्या (ईएसबीसी) प्रवेशास देखील लागू होईल.

(३) राज्य शासन, कलम २ चे अनुक्रमे खंड (घ) व (च) च्या स्पष्टीकरणात तरतूद केल्याप्रमाणे, कोणतेही अनुदान देण्यासाठी कोणतीही शैक्षणिक संस्था किंवा कोणतीही आस्थापना यांच्या सोबत करार करताना किंवा कराराचे नूतनीकरण करताना, अशा शैक्षणिक संस्थेकडून किंवा आस्थापनेकडून या अधिनियमाच्या तरतुदींचे अनुपालन करण्यासाठी अट समाविष्ट करील.

२००४ चा
महा. ८.

४. (१) महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, निरधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती), भटक्या जमाती, विशेष मागास प्रवर्ग आणि इतर मागासवर्ग यांच्यासाठी आरक्षण) अधिनियम, २००१, यामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, आणि कोणत्याही न्यायालयाचा किंवा इतर प्राधिकरणाचा कोणताही न्यायनिर्णय, हुकूमनामा किंवा आदेश यांमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, आणि या अधिनियमाच्या इतर तरतुदींना अधीन राहून, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३० च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेल्या अल्पसंख्याक वर्गांच्या शैक्षणिक संस्थांव्यतिरिक्त अन्य शैक्षणिक संस्था तसेच खाजगी शिक्षण संस्था- मग त्या राज्याकडून अनुदान प्राप्त होणाऱ्या असोत किंवा नसोत- यांमधील प्रवेशाच्या एकूण जागांपैकी सोळा टक्के इतक्या जागा, आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील सरळ सेवा प्रवेशाच्या एकूण नियुक्त्यांपैकी किंवा पदांपैकी सोळा टक्के इतक्या नियुक्त्या किंवा पदे ही, मराठा समाजाचा अंतर्भाव असलेल्या शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांसाठी (ईएसबीसी), वेगळ्या राखून ठेवण्यात येतील :

शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास (ईएसबीसी) प्रवर्गांकरिता, शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशातील जागांचे, राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांचे किंवा पदांचे आरक्षण.

परंतु, भारताच्या संविधानाच्या पाचव्या अनुसूचीनुसार याबाबतीत दिनांक ९ जून २०१४ रोजी काढलेल्या अधिसूचनेनुसार राज्याच्या अनुसूचित क्षेत्रांत अनुसूचित जमातींच्या उमेदवारांकरिता राखीव असलेल्या पदांना वरील आरक्षण लागू असणार नाही.

(२) शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांला (ईएसबीसी) उन्नत व प्रगत गटाचे तत्व लागू असेल.

स्पष्टीकरण.— या पोट-कलमाच्या प्रयोजनांसाठी, “ उन्नत व प्रगत गट ” या शब्दप्रयोगाचा अर्थ, शासनाच्या सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाने याबाबत वेळोवेळी काढलेल्या सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशांद्वारे, घोषित केल्याप्रमाणे उन्नत व प्रगत गटात मोडणारी व्यक्ती, असा आहे.

आरक्षणाला बाधा न पोचणे.

५. कलम ४ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांतील (ईएसबीसी) विद्यार्थ्यांचे किंवा सदस्यांचे दावे हे, गुणवत्तेच्या आधारावर भरण्यात येतील अशा अनारक्षित जागा, नियुक्त्या किंवा पदे यांकरितादेखील विचारात घेतले जातील, आणि अशा प्रवर्गांतील एखाद्या विद्यार्थ्यांची किंवा सदस्याची गुणवत्तेच्या आधारावर निवड केली असेल त्याबाबतीत, शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांकरिता (ईएसबीसी), यथास्थिती, राखीव असलेल्या जागांच्या, नियुक्त्यांच्या किंवा पदांच्या संख्येस कोणत्याही प्रकारे बाधा पोचणार नाही.

सक्षम प्राधिकारी.

६. (१) शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, या अधिनियमाच्या व त्याखाली केलेल्या नियमांच्या तरतुदी अंमलात आणण्याच्या प्रयोजनांसाठी जिल्हा समाज कल्याण अधिकाऱ्याच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जा नसलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याची सक्षम प्राधिकारी म्हणून नियुक्ती करता येईल.

(२) सक्षम प्राधिकारी, विहित करण्यात येईल अशा अधिकारांचा वापर करील आणि अशी कार्ये पार पाडील.

निदेश देण्याचा शासनाचा अधिकार.

७. (१) शासनास, लोकहितार्थ, आदेशाद्वारे, त्या आदेशात विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे या अधिनियमान्वये चौकशी करण्यासाठी किंवा समुचित कार्यवाही करण्यासाठी सक्षम प्राधिकाऱ्याला वेळोवेळी निदेश देता येईल, आणि, सक्षम प्राधिकारी, विहित करण्यात येईल अशा कालावधीच्या आत त्याने केलेल्या चौकशीच्या किंवा कार्यवाहीच्या निष्कर्षांचा अहवाल शासनाला देईल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून अहवाल प्राप्त झाल्यावर, शासन, त्याला योग्य वाटतील असे निदेश देईल आणि असे निदेश अंतिम असतील.

राखीव असलेल्या रिक्त जागा पुढे नेणे.

८. (१) कोणत्याही सेवाप्रवेश वर्षाच्या संबंधात, शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गांच्या (ईएसबीसी) व्यक्तींसाठी राखीव असलेली कोणतीही जागा रिक्त राहिल्यास, अशी रिक्त जागा, सरळ सेवा प्रवेशाच्या बाबतीत पाच वर्षांपर्यंत पुढे नेण्यात येईल :

परंतु, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकास, पदे भरण्यासंबंधात कोणताही शासकीय आदेश, निर्णय, परिपत्रक आणि कार्यालयीन ज्ञापन अंमलात असेल तर, शासनाकडून त्यात फेरबदल केल्याखेरीज किंवा ते रद्द केल्याखेरीज ते अंमलात असण्याचे चालू राहतील आणि शासनाला, असे शासकीय आदेश, निर्णय, परिपत्रके आणि कार्यालयीन ज्ञापन, यांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी अधिकार प्रदान केलेले असतील :

परंतु आणखी असे की, या अधिनियमाच्या कलम १७ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, शासकीय विभागांना, याद्वारे, हे आरक्षण अंमलात आणण्यासाठी व त्याची अंमलबजावणी करण्यासाठी शासकीय आदेशांद्वारे आवश्यक करण्यात येईल त्याप्रमाणे सरळसेवा प्रवेशासाठी विहित केलेल्या नामावलीत सुधारणा करण्यासह या अधिनियमाच्या तरतुदी अंमलात आणण्याकरिता अधिकार प्रदान करण्यात आला आहे:

परंतु तसेच, राखीव असलेल्या प्रत्येक प्रवर्गांसाठी किमान एक पद नेमून देण्याकरिता मंजूर केलेली पदे पुरेशी नसतील तर, याबाबतीत विहित करण्यात येईल किंवा सुधारणा करण्यात येईल त्याप्रमाणे, शासकीय नामावलीच्या संबंधातील आदेशांनुसार किंवा विहित केलेल्या नियमांनुसार आळीपाळीचे तत्व लागू करून राखीव पद भरण्यात येईल आणि त्यानुसार शासनाला, बिंदू नामावलीत आणि आदेशांमध्ये किंवा नियमांमध्ये सुधारणा करण्याचा अधिकार प्रदान करण्यात आला आहे.

(२) पोट-कलम (१) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे एखादी रिक्त जागा पुढे नेण्यात आली असेल तेव्हा, ज्या सेवाभरती वर्षामध्ये ती पुढे नेण्यात आली असेल त्या सेवाभरती वर्षाकरिता व्यक्तींच्या संबंधित प्रवर्गासाठी राखीव असलेल्या रिक्त जागांच्या नियत वाटपामध्ये ती हिशेबात धरली जाणार नाही :

परंतु, नियुक्ती प्राधिकाऱ्यास अशा न भरलेल्या रिक्त जागा भरण्यासाठी कोणत्याही वेळी विशेष सेवाभरती मोहीम हाती घेता येईल आणि जर अशा विशेष सेवाभरती मोहिमेनंतरही अशा रिक्त जागा भरल्या गेल्या नाहीत तर, त्यानंतर, शासन विहित करील अशा रीतीने त्या जागा भरण्यात येतील.

९. (१) शासनास, लेखी आदेशाद्वारे, प्रत्येक प्रवेश प्राधिकरणावर किंवा नियुक्ती प्राधिकरणावर किंवा अशा प्राधिकरणाच्या नियंत्रणाखालील कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे या अधिनियमाच्या तरतुदींचे अनुपालन करण्याची जबाबदारी सोपविता येईल.

अधिनियमाचे अनुपालन करण्याची जबाबदारी व अधिकार.

(२) शासनास, त्याच रीतीने, निर्दिष्ट केलेल्या प्रवेश प्राधिकरणाला किंवा नियुक्ती प्राधिकरणाला किंवा त्या अधिकाऱ्याला, अशा प्राधिकरणाकडे किंवा अधिकाऱ्याकडे नेमून दिलेले असे कर्तव्य परिणामकारक रीतीने पार पाडण्यासाठी अशा प्राधिकरणास किंवा अधिकाऱ्यास आवश्यक असतील असे अधिकार किंवा प्राधिकार निहित करता येतील.

१०. (१) कर्तव्य किंवा जबाबदारी सोपविलेले कोणतेही प्रवेश प्राधिकरण किंवा नियुक्ती प्राधिकरण किंवा अधिकारी किंवा कर्मचारी, या अधिनियमाच्या प्रयोजनांचे उल्लंघन होईल किंवा ते निष्फळ ठरतील अशा उद्देशाने हेतुपुरस्सर कृती करील तर, त्यास अपराधसिद्धीनंतर, नव्वद दिवसांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाची किंवा पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

(२) शासनाच्या किंवा शासनाने यासंबंधात प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याच्या पूर्वमंजूरीखेरीज, कोणतेही न्यायालय या कलमाखालील शिक्षापात्र अपराधाची दखल घेणार नाही.

११. शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गातील (ईएसबीसी) कोणत्याही व्यक्तीवर, या अधिनियमाच्या तरतुदींचे किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांचे किंवा याबाबतीत काढलेल्या शासकीय आदेशांचे कोणत्याही प्रवेश प्राधिकरणाने किंवा नियुक्ती प्राधिकरणाने पालन न केल्यामुळे प्रतिकूल परिणाम झालेला आहे असे शासनाच्या निदर्शनास आल्यास, किंवा निदर्शनास आणल्यास, शासन, त्यास योग्य वाटतील अशा अभिलेखांची मागणी करू शकेल आणि तसे आदेश देऊ शकेल.

अभिलेख मागवण्याचा अधिकार.

१२. (१) शासनास, आदेशाद्वारे, लोकसेवांमध्ये व पदांवर नियुक्ती करण्याकरिता व्यक्तींची निवड करण्याच्या प्रयोजनार्थ, निवड, चाळणी आणि विभाग समितीमध्ये शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गातील (ईएसबीसी) अधिकाऱ्यांच्या नामनिर्देशनाकरिता तरतूद करता येईल.

निवड समितीमधील प्रतिनिधित्व.

(२) शासनास, आदेशाद्वारे, शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्गासाठी (ईएसबीसी) त्यास आवश्यक वाटेल त्याप्रमाणे आर्थिक किंवा इतर सवलती देता येतील.

१३. या अधिनियमाच्या तरतुदींचे उल्लंघन करून दिलेले कोणतेही प्रवेश वा केलेल्या नियुक्त्या निरर्थक होतील.

अनिर्घमित प्रवेश व नियुक्त्या निरर्थक असणे.

१८६० चा ४५.

१४. सक्षम प्राधिकारी हा भारतीय दंड संहितेच्या कलम २१ च्या अर्थातर्गत लोकसेवक असल्याचे मानण्यात येईल.

सक्षम प्राधिकारी लोकसेवक असणे.

१५. या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली केलेल्या नियमान्वये किंवा काढलेल्या आदेशान्वये सद्भावनापूर्वक केलेल्या किंवा केल्याचे अभिप्रेत असलेल्या अशा कोणत्याही गोष्टीबद्दल, सक्षम प्राधिकारी किंवा त्याचे अधिकारी यांच्याविरुद्ध कोणताही वाद, खटला किंवा इतर कायदेशीर कार्यवाही दाखल करता येणार नाही.

सद्भावनापूर्वक केलेल्या कृतीस संरक्षण.

या अधिनियमाच्या तरतुदी त्यावेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही अधिनियमाच्या तरतुदीना पूरक असतील आणि त्यांना त्या न्यूनकारी असणार नाहीत.

असलेल्या इतर कायद्याला पूरक असणे. नियम करण्याचा अधिकार.

१७. (१) राज्य शासनास, या अधिनियमाची प्रयोजने पार पाडण्यासाठी, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे नियम करता येतील.

(२) या अधिनियमान्वये करण्यात आलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन चालू असताना, एकाच अधिवेशनात किंवा लागोपाठच्या दोन किंवा त्याहून अधिक अधिवेशनांत मिळून, एकूण तीस दिवसांचा होईल इतक्या कालावधीकरिता, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे ठेवण्यात येईल, आणि ज्या अधिवेशनात तो अशा रीतीने ठेवण्यात आला असेल ते अधिवेशन किंवा त्याच्या लगतनंतरचे अधिवेशन समाप्त होण्यापूर्वी त्या नियमात कोणताही फेरबदल करण्यास दोन्ही सभागृहे सहमत होतील किंवा तो नियम करण्यात येऊ नये म्हणून दोन्ही सभागृहे सहमत होतील आणि तशा आशयाचा आपला निर्णय, **राजपत्रात** अधिसूचित करतील तर, तो नियम, अशा अधिसूचनेच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून, केवळ अशा फेरबदल केलेल्या स्वरूपात अंमलात येईल, किंवा, यथास्थिति, तो अंमलात येणार नाही; तथापि, असा कोणताही फेरबदल किंवा विलोपन यामुळे त्या नियमान्वये पूर्वी केलेल्या किंवा करण्याचे वर्जिलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विधिग्राह्यतेस बाध येणार नाही.

१८. (१) या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी निवड प्रक्रिया आधीच सुरू झाली असेल अशा प्रकरणांना या अधिनियमाच्या तरतुदी लागू होणार नाहीत आणि अशा प्रकरणांच्या बाबतीत, अशा प्रारंभापूर्वी जे शासकीय आदेश लागू होते आणि कायद्याच्या ज्या तरतुदी लागू होत्या त्यानुसार कार्यवाही करण्यात येईल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, प्रस्तुत सेवा नियमान्वये जेथे,—

(एक) फक्त लेखी चाचणी किंवा मुलाखतीच्या आधारे भरती करावयाची असेल आणि अशी लेखी चाचणी किंवा, यथास्थिति, मुलाखत सुरू झाली असेल; किंवा

(दोन) लेखी चाचणी व मुलाखत या दोन्हीच्या आधारे भरती करावयाची असेल आणि अशी लेखी चाचणी सुरू झाली असेल,

त्याबाबतीत, निवड प्रक्रिया सुरू झाली असल्याचे मानण्यात येईल.

(२) या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशांना आणि या आधीच प्रवेश प्रक्रिया सुरू झाली असेल अशा प्रकरणांना या अधिनियमाच्या तरतुदी लागू होणार नाहीत आणि अशा प्रकरणांच्या बाबतीत, अशा प्रारंभापूर्वी जे शासकीय आदेश लागू होते आणि कायद्याच्या ज्या तरतुदी लागू होत्या त्यानुसार कार्यवाही करण्यात येईल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, जेथे,—

(एक) कोणत्याही प्रवेश चाचणीच्या आधारे प्रवेश द्यावयाचा असेल आणि अशी प्रवेश चाचणीची प्रक्रिया सुरू झाली असेल; किंवा

(दोन) प्रवेश चाचणीच्या आधारे असेल त्याव्यतिरिक्त प्रवेश द्यावयाचा असेल त्याबाबतीत नमुना अर्ज भरण्याचा शेवटचा दिनांक निघून गेला असेल,

तेथे प्रवेश प्रक्रिया ही सुरू झाली असल्याचे मानण्यात येईल.

अडचण दूर करण्याचा अधिकार.

१९. (१) या अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करताना कोणतीही अडचण उद्भवल्यास, शासनास, प्रसंगानुरूप, **राजपत्रात** आदेश प्रसिद्ध करून, अडचण दूर करण्याच्या प्रयोजनांसाठी, त्यास आवश्यक किंवा इष्ट वाटेल अशी, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी विसंगत नसलेली कोणतीही गोष्ट करता येईल :

परंतु, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून दोन वर्षांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर असा कोणताही आदेश काढता येणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये काढलेला प्रत्येक आदेश, तो काढल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे ठेवण्यात येईल.

२०१४ चा महा. १३. २०. (१) महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक आणि सामाजिकदृष्ट्या मागास (ईएसबीसी) प्रवर्गाकरिता (राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमधील जागांच्या प्रवेशाचे आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमधील नियुक्त्यांचे किंवा पदांचे) आरक्षण अध्यादेश, २०१४ हा, याद्वारे, निरसित करण्यात येत आहे.

सन २०१४ चा
महाराष्ट्र अध्यादेश
क्रमांक १३ याचे
निरसन व
व्यावृत्ती.

(२) असे निरसन झाले असले तरीही, उक्त अध्यादेशाद्वारे करण्यात आलेली कोणतीही कृती किंवा कोणतीही कार्यवाही (काढलेली कोणतीही अधिसूचना, आदेश, निर्णय, परिपत्रक, कार्यालयीन ज्ञापन किंवा केलेली नियुक्ती यांसह) ही, या अधिनियमाच्या तत्सम तरतुदींअन्वये करण्यात आलेली कोणतीही कृती किंवा कार्यवाही, किंवा काढलेली कोणतीही अधिसूचना किंवा दिलेला आदेश, निर्णय, परिपत्रक, कार्यालयीन ज्ञापन किंवा यथास्थिति, केलेली नियुक्ती असल्याचे मानण्यात येईल.